

IDRIJA

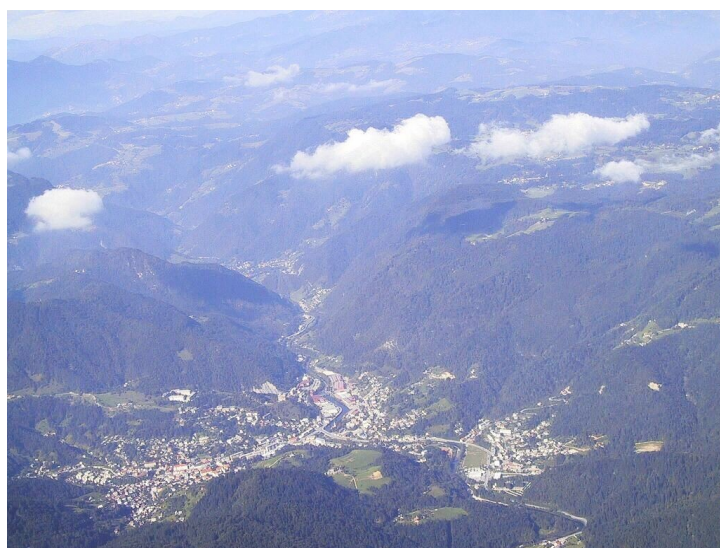
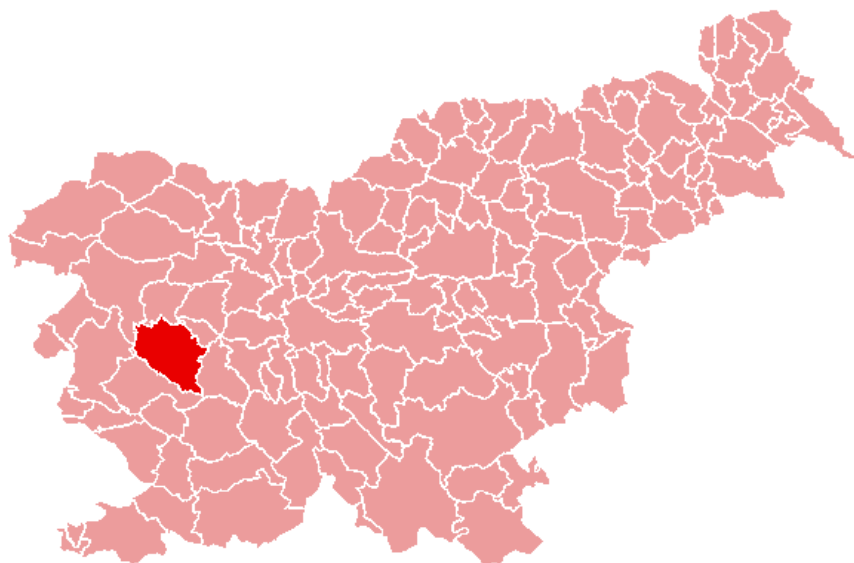
Glavne značilnosti:

Površina: 293,7 km²

Število prebivalcev: 11.990

Nadmorska višina: 326 m

Župan: Bojan Sever
Občina: Idrija
Statistična regija: Goriška regija
Pokrajina: Primorska

Zgodovina

Živosrebrna ruda

Če govorimo o Idriji, ne moremo mimo rudnika živega srebra. Idrija najverjetneje danes sploh ne bi obstajala, če konec 15. stoletja na tem območju ne bi našli zelo bogate živosrebrne rude.

Legenda pravi, da je neki kmet, škafar, leta 1490 na območju Idrije odkril samorodno živo srebro. Medtem ko je nalival vodo v škaf, se je nekaj zasvetilo v vodi. Hotel je premakniti škaf, a je bil tako težek, da ga ni mogel premakniti niti za centimeter. Šel je v Škofjo Loko in tam so ugotovili da gre za živo srebro.

V Idriji naj bi začeli kopati rudo v zadnjem desetletju 15. stoletja. To dokazuje tudi Cerkev sv. Trojice, ki je bila zgrajena leta 1500. Do leta 1508 rudarji v zemlji niso našli kaj prida živega srebra, tega leta pa so v Antonijevemu rovu našli ogromne žile. Značilen idrijski »grad« Gewerkenegg, ki ni nikoli služil za obrambo in je bil namenjen shranjevanju živega srebra ter domovanju rudniške uprave, so zgradili l. 1527. Leta 1575 je rudnik v celoti prišel pod upravo avstrijske vlade, ki je bila lastnica vse do 1918. Ob menjavi oblasti se je rudnik tudi moderniziral. Zgradili so retortne peči za žganje rude in črpalke za črpanje vode iz podzemlja. Rudnik so ob koncu 17. in začetku 18. stoletja zasedli Francozi, ki pa so se do Idrije obnašali zelo roparsko.

V drugi polovici 18. stoletja je imela Idrija najbolje organizirano zdravstveno službo na področju sedanje Slovenije. Tedaj so rudarji namreč zdržali pri rudarjenju največ tri leta. V Idriji so delali med drugimi Giovanni Antonio Scopoli (1732 - 1788), ki je napisal prvo knjigo o Kranski flori *Flora Carniolica* in Balthasar Hacquet (1739 - 1815), čigar knjiga *Oryctographia carniolica* je temelj slovenske geologije in mineralogije.

Mesto se je po odhodu Francozov znova počasi stabiliziralo in doživelo najboljša leta malo pred 1. svetovno vojno. Med vojno je rudnik razumljivo stagniral, tako da je bilo poslovanje otežkočeno. Ko je Idrija po vojni skladno s pogodbo prišla pod italijansko oblast, je rudnik posloval zelo slabo zaradi ignorantskega odnosa italijanske države.

Po drugi svetovni vojni, ko je Idrija po pogodbi iz leta 1947 prišla pod Jugoslavijo, se je začela zadnja modernizacija rudnika, v kateri so med drugim uvedli precejšnjo mehanizacijo in rotacijske peči. Rudnik so zaprli v 80. letih 20. stoletja, ko je živemu srebru na borzah izrazito padla vrednost, ki je sledila množični opustitvi živega srebra v industriji.

Grad Gewerkenegg

Nad krajem Idrija dominira mogočna stavba Gewerkenegg. Čeprav s svojim mogočnim izgledom in vogalnimi stolpi spominja na grad, ga ne moremo smatrati za pravi grad po pravilih gradoslovja (*kastelogije*). Nikdar ni bil središče fevdalne gospoščine in ni bil zgrajen za obrambo. Zgrajen je bil leta 1527 kot upravna zgradba rudnika in skladišče za živo srebro in hrano (takrat pozimi ni bil mogoč normalen dostop v Idrijo). Sedaj ga obnavljajo. Na dvorišču z arkadnimi hodniki so odkrili in kvalitetno obnovili ornamentalno arhitekturno poslikavo. Danes je v stavbi Idrijski muzej (predvsem sta zanimivi rudarska zbirka in zbirka čipk) ter glasbena šola.

Divje jezero

Divje jezero

Pravzaprav se bi moralo imenovati jezerce, saj je veliko le 70 × 30 metrov. Je pod previsno, do 100 metrov visoko skalo. Jezerski sifon se spusti v delno raziskane kraške globine več kot 200 m daleč. Iz jezera odteka v reko Idrijco najkrajša površinska tekoča reka v Sloveniji, Jezernica (dolga je le 50 metrov).

Okoli jezera je speljana krožna pot, ob kateri so pojasnevalne table. Jezero je od leta 1969 zavarovano kot naravna znamenitost. Pomebna je flora (kranjski jeglič) okoli jezera in favna (človeška ribica) v jezeru. V podzemni rov z dotokom so večkrat skušali prodreti jamski potapljači, nekajkrat so se ti poskusi končali tragično.

Dostop je možen po cesti iz Idrije ali pa po sprehajalni poti ob rakah, ki so dovajale vodo za *kamšt*.

Gledališče

V Idriji je najstarejša gledališka stavba v Sloveniji, zgrajena 1769, v 80. in 90. letih je bilo filmsko gledališče, sedaj je pa že več let zaprto.

Rudarski muzej

Pri bivšem jašku Frančiške so v dveh dvoranah razstavljeni stari rudarski stroji. V bližini je obnovljena rudarska hiša iz 2. polovice 18. stoletja.

Šolstvo

Prvi učitelj je omenjen v 2. polovici 16. stoletja. V Idriji so korenine slovenskega strokovnega šolstva (rudnik je 1728 ustanovil tehniško in zemljemersko šolo).

Leta 1901 je bila v Idriji ustanovljena prva realka v slovenskem jeziku.

Antonijev rov - rudnik muzej

Del rudnika v opuščanju je predelan (obnovljen) kot rudnik - muzej in odprt za dostop. To je Antonijev rov, del rudnika takoj za nekdanjim glavnim vhodom. V hiši, iz katere je vhod v Antonijev rov, se je rodil Stanko

Bloudek, slovenski letalski konstruktor, športnik, načrtovalec športnih objektov.

Kamšt

Kamšt

Ime verjetno izvira iz nemške besede »*Kunst*«. Črpanje vode iz rudnikov je od nekdaj velik problem, uspešno so ga rešile šele električne črpalke. V Idrijskem rudniku so ta problem reševali z več verzijami koles in črpalk. Pred približno 200 leti so zgradili veliko vodno črpalko »Kamšt«. Veliko vodno kolo s premerom 13 metrov je poganjalo drogovje 67 metrov vodoravno in 340 metrov globoko v jamo. Na dnu je bila vodna črpalka. Ko je povodenj 1948 odnesla jez na Idrijci (usmerjal je vodo preko rak na vodno kolo), se je Kamšt za vedno ustavila. Sedaj je obnovljena in se lahko ogromno kolo vrti le na ročni pogon.

Kamšt je danes največje leseno kolo v Evropi.

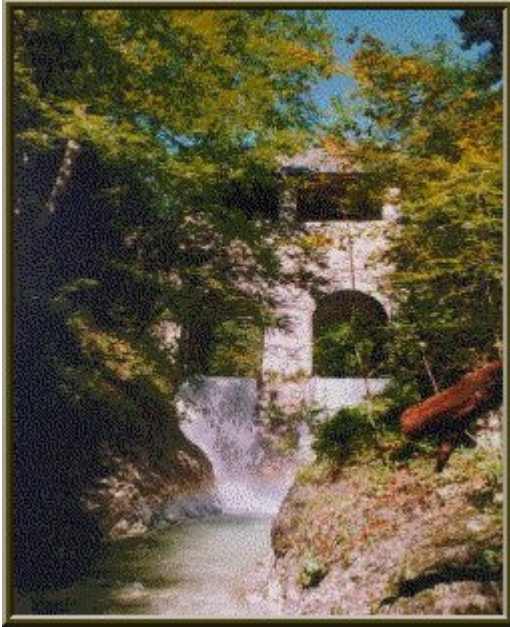
Rake

Rake

Vodno kolo Kamšt je za delovanje potrebovalo stalen dotok vode. Ob reki Idrijci so zgradili rake (kanal za dovod vode, znan tudi pri mnogih mlinih in žagah). Po prenehanju delovanja Kamšti so propadale, sedaj so vsaj delno obnovljene in ob njih vodi sprehajalna pot od Idrije do Divjega jezera.

Klavže

Podobno kot v vseh rudnikih, so tudi v idrijskem potrebovali ogromno lesa za podpiranje jamskih jaškov. Tega lesa je v okolici veliko, v preteklosti pa je bil problem transport. Zato so les plavili po potokih, za zbiranje potrebne vode za plavljenje pa so gradili posebne jezove - klavže. Klavže na Idrijci je leta 1774 zgradil Ivan Mrak, jamomerec v idrijskem rudniku. Od brega do brega merijo 41,4 metra, debele pa so do 10,8 metra. Za temi klavžami se je nabralo 210.000 m² vode. Les so nagrmadili v dolino Idrijce, s posebnim mehanizmom odprli vrata in les je odplavilo do Idrije, kjer so ga lovili z »grabljami« (v reko struge zabitimi koli). V začetku 20. let prejšnjega stoletja so jih zaradi izboljšanja transporta po cestah opustili. V bližini so še Belčne klavže (na potoku Belca) in Putrihove klavže. Nekateri (na primer profesor Struna), klavže imenujejo »Slovenske piramide«. Pred kratkim so obnovili klavže na Ovčjakarici (Klavžarici) v dolini Kanomljice. So najmlajše klavže, narejene so bile pod francosko okupacijo leta 1813. Danes so vse, razen klavž na Zali, obnovljene. Kanomeljske klavže ponovno služijo »svojemu« namenu. Akumulirajo vodo, ki zdaj poganja turbino za malo HE Klavžarica v dolini Kanomljice.

Partizanska tiskarna Slovenija

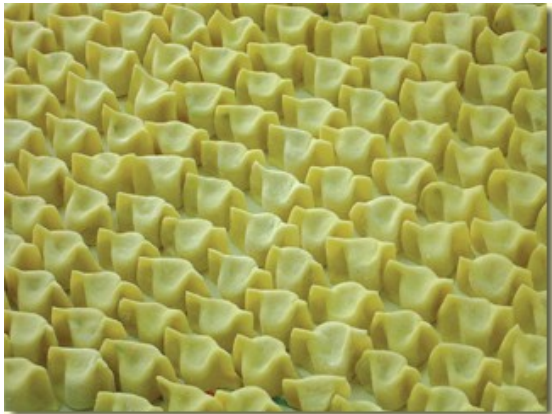

Pogled na tiskarno

Na planoti Vojsko je ohranjena in odprta kot muzej Partizanska tiskarna Slovenija. Delovala je od junija 1944 do konca vojne in natisnila veliko število partizanskih tiskov. Med drugim so tiskali *Partizanski dnevnik* edini dnevnik v zasedeni Evropi.

Jedi

Idrijski žlikrofi

Najbolj znana idrijska jed so žlikrofi, ki so jih gospodinje pripravile ob praznikih ali pa ob posebnih nedeljah. Sestavljeni so iz kroglic, ki so napolnjene s krompirjem in ocvirki, okoli nje pa je podolgovrat testeninski obroč, ki spominja na staro francosko kapo. Znana jed je tudi gosta juha imenovana smukavc, v kateri se najdeta predvsem zelje in krompir.

Čipke

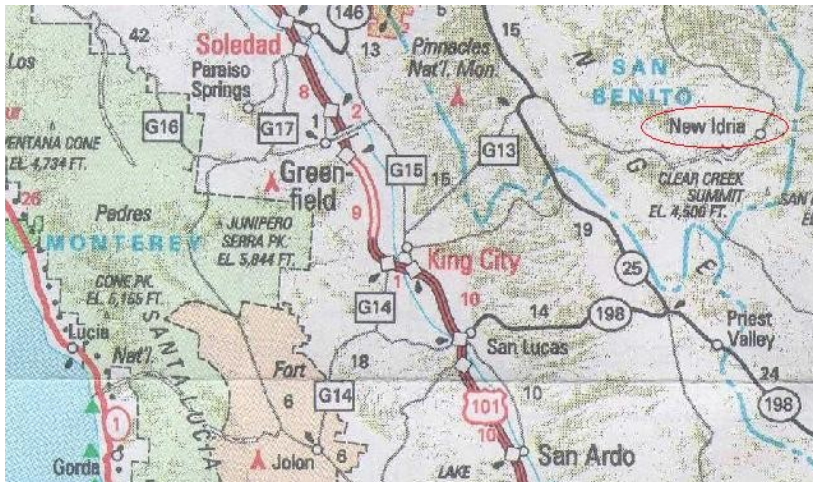

Idrijske čipke so bile precej grobe in so bile namenjen predvsem srednjem sloju. Čipkarstvo se je začelo proti koncu 17. stoletja, ko so delavci izačeli zgubljati delo v rudniku. Takrat se je namreč izpopolnila tehnika žganja rude, zato je zahtevala vedno manj delovne sile. Idrijske čipke so po svetu začele postajati znane leta 1875, ko je Franc Lapajne ustanovil podjetje in trgovino čipk ter le te začel uspešno izvažati po celotni Evropi ter Ameriki. Leta 1876 so klekljarice pod vodstvom Ivanke Ferjančič odprle čipkarsko šolo. V to šolo so redno hodile klekljarice iz širšega območja okoli Idrije, dodatno pa so še šolale žene in dekleta iz Idrije, ki so se na ta način učile novih motivov. Klekljarice so ustvarjale s pomočjo papircev (na njih je bila s svinčnikom narisana čipka), ki so jih namestile na bulo (valjast predmet, na katerega so ustavljali čipke in je bil po navadi postavljen v košaro). Prodaja čipk je do propada Avstro-Ogrske zelo uspevala, saj so idrijske klekljarice dobivale veliko priznanj, tudi mednarodnih. Med prvo svetovno vojno je prodaja zelo upadla. Ko je po vojni Idrijo zasegla Italija, se je morala prilagoditi tudi idrijska čipka. Glavni problem je bil, ker so se morali preusmeriti na popolnoma nova tržišča, saj so prej prodajali predvsem v območje Nemčije, nato pa so morali glavno tržišče iskati v Italiji. Po 2. svetovni vojni je prodaja čipk zaradi propada rudnika zmeraj bolj upadala. Danes se čipke prodajajo predvsem zaradi turizma, na žalost je bila ukinjena tudi poklicna čipkarska šola v Idriji. Za čipkanje se dandanes odloči le še zelo malo žensk, klekljajo predvsem mlajša dekleta, ki hodijo v Čipkarsko šolo večinoma zaradi hobija. Kot zanimivost velja omeniti, da kar nekaj potomk Franca Lapajneteta poskuša ohraniti družinsko tradicijo ter tradicijo Idrijskih čipk nasploh, npr. Darja Lapajne, Vanda Lapajne,...

New Idria, Kalifornija

Po Idriji se imenuje tudi New Idria, danes opuščeno rudniško naselje v Kaliforniji, ZDA. Leta 1848 so v bližini Santa Clare odkrili bogato nahajališče cinobra, kar je privedlo do odprtja rudnika »New Almaden Quicksilver Mine«, imenovanega po največjem rudniku živega srebra na svetu, Almadenu v Španiji. Nedolgo zatem je manjša skupina iskalcev rude približno 80 milj južno od Santa Clare v gorovju Diablo naletela na še eno

bogato nahajališče cinobra in hitro ustanovila rudniško družbo »New Idria Quicksilver Mining Company«, imenovano po Idriji, drugem največjem rudniku živega srebra. Okoli rudnika je zraslo manjše naselje, imenovano New Idria. Rudnik in talilnica sta prenehala z delovanjem leta 1972, naselje pa je od tedaj opuščeno »mesto duhov«.

New Idria, Kalifornija v letu 1942